

Пальчик М. Л.,
викладач

Національної академії Служби безпеки України

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ НАЙБІЛЬШОГО СПРИЯННЯ В ДВОСТОРОННІХ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРАХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто основні особливості закріплення принципу найбільшого сприяння в двосторонніх торговельних договорах України, виявлені характерні недоліки та проблеми його реалізації в процесі двостороннього торговельного співробітництва України.

Ключові слова: двосторонні торговельні договори України, реалізація договорів, режим найбільшого сприяння, принципи міжнародного права.

Постановка проблеми. За сучасних умов основою міжнародного економічного співробітництва є співробітництво держав в торговельно-економічній сфері, здійснення якого неможливо уявити без дотримання усталених принципів міжнародного співробітництва. Саме від їх фактичної реалізації залежить ефективність відповідних торговельних договорів України, в яких ці принципи закріплені. Одним з таких принципів є принцип найбільшого сприяння, покликаний забезпечувати для учасників торговельних договорів такі режими сприяння, які застосовуються або будуть застосовуватись до інших учасників міжнародних торговельних договорів, їх юридичних та фізичних осіб.

Поряд з іншими принципами міжнародного права принцип найбільшого сприяння набув поширення та закріплення у відповідних нормах торговельних договорів. З приєднанням України до СОТ дещо змінилися підходи до його визначення в двосторонніх торговельних договорах України. Це, в свою чергу, потребує його дослідження для розуміння юридичної природи двосторонніх торговельних договорів, визначення їх подальшої ролі в умовах розвитку багатосторонніх форм міжнародного співробітництва.

Поряд з теоретико-правовими проблемами варто акцентувати увагу на питаннях практичного характеру, пов'язаних з реалізацією принципу найбільшого сприяння в двосторонніх торговельних договорах України.

Аналіз досліджень. Режим найбільшого сприяння є не новим в науці міжнародного права та поширений в міжнародних договорах, котрі регулюють міжнародні економічні відносини, слугуючи своєрідним базисом у їх формуванні. Дослідженню принципів міжнародного економічного права та зокрема теоретичним аспектам принципу найбільшого сприяння присвячені численні наукові праці вчених-міжнародників, серед яких Я. Маковський, Д. Генкін, Л. Фітуні, М. Богуславський, Е. Усенко, В. Шумилов, В. Денисов, С. Войтович, О. Опришко, О. Тіунов, Г. Вельямінов, Н. Загребіна, О. Овсянніков, О. Харчук та інші.

Водночас поза сферою наукових інтересів науковців залишаються особливості закріплення та реалізації прин-

ципів міжнародного економічного права в двосторонніх торговельних договорах України. Зокрема теоретичні та практичні проблеми застосування режиму найбільшого сприяння в таких договорах у відомих авторів наукових публікаціях практично не висвітлені.

Враховуючи вищевикладене, метою даної статті є дослідження особливостей закріплення принципу найбільшого сприяння в двосторонніх торговельних договорах України, а також виявлення проблем його практичної реалізації.

Викладення основного матеріалу. Розглядаючи закріплення принципу найбільшого сприяння в двосторонніх торговельних договорах України, зазначимо, що цей принцип є одним з найстаріших принципів в міжнародному праві та, незважаючи на його теперішнє широке використання в міжнародних відносинах, походить саме з міжнародного торговельного права. Його виникнення вчені пов'язують з кінцем XVII століття, коли у торговельних договорах того часу було вперше закріплено формулу «найбільш сприятлива нація» [1, с. 46]. З того часу цей принцип міцно закріпився у сфері правового регулювання торговельно-економічного співробітництва.

При здійсненні аналізу особливостей закріплення принципу найбільшого сприяння в двосторонніх торговельно-економічних договорах України помітно, що вчені оперують різними і в той же час спорідненими поняттями, які характеризують цей принцип. Серед них можемо знайти такі формулювання, як: «принцип найбільшого сприяння», «режим найбільшого сприяння», «застереження про режим найбільшого сприяння», «застереження про найбільш сприятливу націю», «принцип надання режиму найбільшого сприяння» [2, с. 42], «клаузула про режим найбільшого сприяння» тощо. Разом з тим суттєвої різниці в зазначенні цих понять немає. Всі вони по-різному називають один і той же принцип, при застосуванні якого одна держава у відносинах з іншою отримує такі переваги та преференції, які отримує чи могла б отримати інша, будь-яка третя сторона за таких же умов.

Режим найбільшого сприяння поряд з іншими принципами є важливим елементом механізму створення належних прав та обов'язків, а також сформованих правил для реалізації торговельного та комерційного співробітництва.

В загальній системі міжнародного економічного права його відносять до спеціальних договірних принципів міжнародно-правового регулювання міжнародних економічних відносин. Хоча в процесі історичного розвитку його розглядали по-різному – то серед «економіко-політичних принципів», то серед «принципів-стандартів». Бу-

дучи спеціальним принципом міжнародного права він є основним для міжнародного економічного права та права міжнародної торгівлі зокрема [3].

Відповідно до режиму найбільшого сприяння, коли він включається до міжнародного договору, кожна сторона зобов'язується надати другій стороні такий режим у тій чи іншій галузі співробітництва (пільги, привілеї, переваги тощо), який вона надасть у майбутньому будь-якій третій стороні (державі) [4, с. 60-61]. Цей принцип дозволяє формувати однакові умови для країн-учасниць договору щодо здійснення торговельно-економічного співробітництва.

Втім, вплив цього принципу на розвиток торговельно-економічних відносин можна прослідкувати лише в процесі його практичної реалізації, яка здійснюється через закріплення принципу найбільшого сприяння у відповідних договорах, угодах та інших міжнародних актах.

Аналіз двосторонніх торговельних угод України дає підстави стверджувати, що існують певні особливості його закріплення.

В випадках можемо зустріти формулювання на рівні положення про відсутність заборон порівняно з іншими країнами. Як, наприклад, положення про відсутність заборон та обмежень шляхом квот та експортних чи імпорتنих ліцензій, або інших заходів, відносно імпорту будь-якого товару, або експорту, чи продажу на експорт будь-якого товару, призначеного для території іншої сторони, якщо подібні заборони або обмеження не застосовуються відносно імпорту аналогічного товару зі всіх третіх країн або експорту аналогічного товару на територію всіх третіх країн [5]. В інших – помічаємо положення щодо безпосереднього надання режиму найбільшого сприяння стосовно мит, податків та інших зборів, які застосовуються до імпорту та експорту; правил та адміністративних процедур стосовно митного очищення товарів походженням з держави однієї з договірних сторін та експортованих безпосередньо до держави іншої договірної сторони [6] без посилання на надані режими відносно третіх країн.

Наведені формулювання набули поширення в сучасних торговельно-економічних договорах, та характеризуються науковцями як позитивні й негативні різновиди формулювання принципу найбільшого сприяння [2, с. 42]. Так, у випадках, коли в міжнародних договорах передбачено режим, не менш сприятливий ніж подібний, котрий існує стосовно третіх країн, маємо так зване негативне формулювання режиму найбільшого сприяння. Коли ж у договорах безпосередньо закріплено надання режиму найбільшого сприяння, то говорять про позитивне закріплення.

Окремі проблеми практичної реалізації режиму найбільшого сприяння в двосторонніх торговельно-економічних договорах пов'язані з моментом застосування вказаного режиму. Так, в угоді між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво від 25.10.1995 р. надання режиму найбільшого сприяння, містить так звану «відкладальну» умову, якою передбачено, що надання Бразилією режиму найбільшого сприяння Україні в усіх галузях торговельного співробітництва можливе тільки після приєднання останньої до Світової Організації Торгівлі (СОТ), що прямо передбачено в ст. 2 цієї угоди [7]. На практи-

ці наявність такої умови в договорі могла призвести до повного виключення режиму найбільшого сприяння у відносинах між його сторонами. Адже, незважаючи на фактичну ратифікацію договору у 1995 році, діяти в частині надання режиму найбільшого сприяння для України він почав лише з моменту її вступу до СОТ, тобто з 2008 року, що унеможливило реалізацію вказаного принципу протягом тринадцяти років. У разі ж не вступу України до СОТ зазначена норма договору так і не почала б діяти.

І хоча у взаємовідносинах між Україною та Бразилією вказана проблема вже вирішена, втім для уникнення у майбутньому ситуацій, що виключають можливість практичної реалізації закріплених у договорі принципів слід, нашу думку, включати до двосторонніх торговельних договорів положення про негайне та невідкладне застосування режиму найбільшого сприяння з моменту набрання чинності договором. Такий підхід сприятиме уникненню випадків, коли режим найбільшого сприяння повністю чи частково виключається або його реалізація відкладається на невизначений чіткими часовими межами період.

Від часу набуття нашою державою незалежності в двосторонніх торговельних договорах України прослідковується неоднозначність закріплення режиму найбільшого сприяння та сфер його поширення, що, на нашу думку, пов'язано з різними підходами до необхідності його закріплення, які, в свою чергу, продиктовані характером та розвитком торговельно-економічного співробітництва України з іноземними партнерами. В одних угодах сфера поширення режиму найбільшого сприяння детально регламентована, а в інших містяться лише загальні положення, які вказують на існування вказаного режиму та можуть мати відсильний характер. Зокрема певні зміни у формі закріплення режиму найбільшого сприяння спостерігається в двосторонніх торговельних договорах України, укладених після приєднання України до ГАТТ/СОТ. Для прикладу, в угоді про торговельно-економічне співробітництво між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан закріплено обов'язок сторін щодо надання режиму найбільшого сприяння відповідно до положень ГАТТ/СОТ [8].

Загалом клаузули про надання режиму найбільшого сприяння в двосторонніх договорах, набули більш загальної форми. В них відсутня надмірна деталізація, а просто визначена необхідність звернутись до ГАТТ. Це, на нашу думку, є досить логічним кроком, адже в статті 1 ГАТТ [9] закріплені особливості надання режиму найбільшого сприяння для учасників цієї угоди як стосовно країн-учасниць ГАТТ/СОТ, так і тих, які такими не є. Окрім того, відповідно до ст. 1 ГАТТ 47/49, надання режиму найбільшого сприяння має поширюватися на держави незалежно від того, чи є вони членами ГАТТ/СОТ.

Вважаємо, що у подальшому закріплення в двосторонніх торговельних угодах положень щодо надання режиму найбільшого сприяння повинно носити максимально загальний характер та розроблятися з урахуванням членства України в СОТ і не містити умов, котрі можуть вважатись дискримінаційними стосовно інших учасників цієї організації.

Окремо необхідно зупинитися на виключеннях з режиму найбільшого сприяння, котрі в процесі розвитку двосторонніх торговельних відносин залишаються по-

рівняно сталими вже протягом тривалого періоду свого існування, лише частково видозмінюючись та конкретизуючись від договору до договору.

Ще Л. Фітуні у своєму дослідженні торгових договорів та угод визначив основні виключення з режиму найбільшого сприяння, серед яких:

1) пільги, які одна із сторін надала чи надасть (прикордонним державам) для полегшення товарообігу у прикордонних районах;

2) переваги, які випливають з участі в митних союзах чи зонах вільної торгівлі або переваги, надані у зв'язку зі створенням таких союзів чи зон;

3) третім країнам в рамках багатосторонніх домовленостей, в яких не бере участі інша Договірні Сторона [1, с. 55].

Л. Фітуні відносив їх до «традиційних» виключень з режиму найбільшого сприяння [1, с. 55]. Вони і залишаються такими в сучасній міжнародній договірній практиці та поширені в двосторонніх торговельних договорах України.

Поряд з традиційними виключеннями існують так звані «нетипові» виключення, до яких відносять односторонні виключення з режиму найбільшого сприяння [10].

Так, в Угоді про торговельне, економічне і технічне співробітництво між Урядом України та Урядом Сирійської Арабської Республіки від 21.04.2002 р визначено, що режим найбільшого сприяння не застосовуються до привілеїв, які Сирійська Арабська Республіка надала чи може надати в майбутньому будь-якій з арабських держав [6]. Серед нетипових положень також ст. 2 угоди між Урядом України та Урядом Республіки Ірак про торговельне, економічне, наукове та технічне співробітництво, у якій закріплено, що режим найбільшого сприяння не поширюється: на переваги чи привілеї, надані, або такі, що будуть надані Республікою Ірак членам Ліги Арабських Держав [11].

В процесі практичної реалізації режиму найбільшого сприяння в двосторонніх торговельно-економічних договорах виникають також окремі складнощі пов'язані з виключенням з режиму найбільшого сприяння. Так, в угоді між Урядом України та Урядом Канади передбачено, що пільги та переваги за цією угодою не стосуються пільг та переваг, наданих третім країнам на взаємній основі згідно з офіційними документами, узгодженими під час Уругвайського раунду і наступними домовленостями, досягнутими в рамках ГАТТ [12].

З огляду на приєднання України до ГАТТ/СОТ подібні виключення, на нашу думку, створюють ситуації, які можуть ставити під сумнів та призводити до повного припинення дії двосторонніх договорів в частині надання режиму найбільшого сприяння.

Прослідкувавши подальший розвиток принципу режиму найбільшого сприяння та характерні ознаки його закріплення в двосторонніх торговельних договорах України, можна стверджувати, що для двосторонніх торгових договорів України характерні як «традиційні» виключення з режиму найбільшого сприяння [2, с. 42], так і «нетипові» [10]. До останніх, в свою чергу, відносяться односторонні виключення з режиму найбільшого сприяння, які конкретизують «традиційні» в кожній окремо взятій угоді, а також виключення, що стосуються країн, що розвиваються.

Свого часу В. Шумилов при дослідженні принципу найбільшого сприяння стверджував, що стан міжнарод-

них економічних відносин знаходиться в прямій залежності від ефективності дії принципу найбільшого сприяння [2, с. 43]. Враховуючи існуючу залежність, а також проведений аналіз практичних проблем та особливостей реалізації принципу найбільшого сприяння в двосторонніх торговельно-економічних договорах, можемо констатувати, що від ефективності реалізації режиму найбільшого сприяння залежить ефективність двостороннього торговельно-економічного співробітництва України в цілому.

Висновки. З проведеного дослідження окремих практичних проблем реалізації режиму найбільшого сприяння в двосторонніх торговельних договорах України можемо зробити *висновок*, що основною метою режиму найбільшого сприяння є усунення дискримінації між учасниками торговельних відносин, а його обсяг та особливості надання пов'язані з характером двосторонніх торговельних зв'язків України з її іноземними партнерами. В свою чергу, його застосування вимагає обачності та подальшого вироблення єдиного підходу до розроблення та закріплення в торговельних угодах, а також внесення змін до вже діючих договорів, для уникнення випадків унеможливлення практичного застосування режиму найбільшого сприяння.

Викладене обумовлює необхідність подальшого дослідження проблем закріплення принципів міжнародного права у вітчизняній договірній практиці, що є необхідною передумовою для усвідомлення юридичної природи, особливостей реалізації та забезпечення ефективності двосторонніх торговельно-економічних договорів України. Водночас необхідно пам'ятати, що режим найбільшого сприяння є лише категорією, яка визначає порядок здійснення подальших внутрішньодержавних процедур, з реалізацією яких пов'язане безпосереднє надання режиму найбільшого сприяння кожному окремому партнеру України в торговельних відносинах.

Література:

1. Фітуні Л. А. Межгосударственные торговые договоры и соглашения / Фітуні Л. А. – М. : Госюриздат, 1955 г. – 116 с.
2. Шумилов В. Принцип наиболее благоприятствуемой нации в международном праве / В. Шумилов // Внешняя торговля. – 1985. – № 7. – С. 42-48.
3. Усенко Е. Т. Принцип недискриминации и принцип наибольшего благоприятствования в международных экономических отношениях / Е. Т. Усенко // Внешняя торговля. – 1960. – № 7. – С. 17-25.
4. Міжнародне економічне право : підручник / за заг. ред. В. Опришко. видання друге, перероблене і доповнене. – К. : КНЕУ, 2003. – 311 с.
5. Угода між Урядом України та Урядом Австралії про торговельно-економічне співробітництво від 17.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/036_003.
6. Угода між Урядом України та Урядом Сирійської Арабської Республіки про торговельне, економічне і технічне співробітництво від 21.04.2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/760_003.
7. Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Бразилія про торговельно-економічне співробітництво від 25.10.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/076_686.
8. Угода між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Пакистан про торговельно-економічне співробітництво від 09.10.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/124_004.
9. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) (укр/рос) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_264.

10. Овсянников Д. П. Двустороннее торговое соглашение как основной источник правового регулирования внешней торговли Российской Федерации с зарубежными странами – «Право и политика». – 2010. – № 9 (129). – С. 1622-1631.
11. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Ірак про торговельне, економічне, наукове та технічне співробітництво від 09.10.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/368_002.
12. Угода між Урядом України і Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини від 31.03.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/124_004.

Пальчик М. Л. Проблемы практического применения режима наибольшего благоприятствования в двусторонних торгово-экономических договорах Украины

Аннотация. В статье рассмотрены основные особенности закрепления принципа наибольшего благоприятствования в двусторонних торговых договорах

Украины, определены характерные недостатки и проблемы его реализации в практике двустороннего торгового сотрудничества Украины.

Ключевые слова: двусторонние торговые договоры Украины, реализация договоров, режим наибольшего благоприятствования, принципы международного права.

Palchuk M. The problems of the most favoured-nation clause practical implementation in the bilateral trade agreements of Ukraine

Summary. In this article the main peculiarities of the most favored-nation clause and its implementation problems in the international bilateral trade agreements of Ukraine and practical bilateral trade cooperation are considered.

Key words: bilateral trade agreements of Ukraine, agreements implementation, the most favoured-nation clause, principles of international law.